

Imperium sine patriarcha non staret. De la *pontifex maximus* la *basileus isapostolos*

Ovidiu MATIU

Încă din momentul apariției sale, creștinismul a trebuit să se confrunte cu societatea romană pentru care noua religie reprezenta o amenințare nu numai pentru credințele sale păgâne, cât mai ales pentru *pax romana* fundamentată pe cultul conducătorului cu rol unificator. Acest aspect i-a determinat pe unii cercetători să vorbească de o așa-zisă funcție mesianică a existenței Imperiului Roman. S-au făcut tot felul de speculații care încercau să demonstreze că împărații romani erau considerați ca fiind diferiți de restul societății prin apartenența lor la un spațiu divin, sufletul lor fiind diferit de cel al oamenilor obișnuiți, preexistent nașterii în trup și sortit să se întoarcă după moarte în acel spațiu suprasensibil¹. Dar aceste speculații nu iau în considerare doctrina oficială despre *consecratio* (latinescul pentru „apoteoză”): apoteoza oficială devine o instituție pentru că nu există *diuus* fără o hotărâre a senatului (procedura utilizată amintește oarecum de modernele procese de canonizare) care-i garantează divinitatea și îi fixează cultul, acesta fiind o instituție romană pentru că minunea care o prilejuiește și ritualul care o evocă disting consacrarea de toate formele mai vechi de apoteoză monarhică².

Yarbro Collins amintește de faptul că, încă din timpul vieții lui Cezar, s-a votat ca trupul lui să fie îngropat în interiorul *pomerium*-ului. Până la urmă, însă, a fost totuși îngropat în mormântul familiei sale din cauza unei tradiții mai vechi

---

¹ Franz Cumont, „L'éternité des Empereurs romains”, <http://www.sacra-moneta.com/Numismatique-romaine/L-eternite-des-Empereurs-romains.html>, 4.03.2010. „Avant de s'unir à un corps mortel, elle vivait en dehors du temps dans un monde supra-sensible et après avoir séjourné un instant ici bas, cette âme céleste retournera dans les sphères étoilées où elle vivra perpétuellement. On peut donc dire non seulement que l'empereur, donné par le destin est éternel mais encore en un certain sens qu'il est empereur depuis toujours et à jamais.” (articolul lui Cumont a fost publicat prima dată în „Revue d'Histoire et de la Littérature Religieuse”, I, 1896).

² D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice (Texte și interpretări)*, Ediția a II-a, Editura Teora-Universitas, București, 1998, p. 163-164.

care interzicea îngroparea morților în interiorul perimetrului respectiv. Problema se pune dacă trupul sau doar sufletul era divinizat. Citându-l pe Elias Bickermann, Collins afirmă că „ritul consacării sau deificării împăratului era identic cu conceptul tradițional de *Entrückung*, și anume, de ridicare la cer a întregului trup al celui în cauză”³. Divinitatea care dorea să-l ferească de moarte pe împărat, pe viitorul *diuus*, îl „răpea” la cer, acesta dispărând fără urme. De aici rezultă și concepția despre natura supraomenească a împăratului.

În capitolul *Religia împăraților în Istoria romană a lui Dion Cassius Cocceianus*, D.M. Pippidi apreciază că istoricul grec profesează o doctrină a imortalității întemeiată în întregime pe elemente politice⁴. Conform acestei doctrine, singura supraviețuire la care putem râvni e dată de glorie; această convingere e proprie celor mai mulți gânditori, dar Dion Cassius o atribuie lui August. Faima este cea care asigură omului nemurirea și poate fi dobândită numai prin merit propriu, adică prin clemență, dreptate și măsură. La istoricul grec nu se vorbește de o predestinare, dar nici de o natură supraumană care ar putea să dea speranțe cârmuitorilor politici în legătură cu posibilitatea unei vieți veșnice printre zei și stele, sufletul fiind singura realitate umană care supraviețuiește trecerii noastre prin lume. Concluzia lui Pippidi este că, în concepția lui Dion Cassius, la fel ca și în cea a lui Pliniu cel Tânăr sau Pliniu cel Bătrân, principatul este o instituție laică, iar nemurirea nu este ceva garantat printr-un vot, ci virtutea este cea care asigură o stare asemănătoare cu cea a zeilor: „Faima e unica apărare împotriva uitării și această precară nemurire e singura la care ne-a fost dat să râvnim”⁵.

Pentru Platon, filosoful este primul dintre „oamenii divini”, lui atribuindu-i-se și funcții proprii conducătorilor, așa cum afirmă Pippidi, referindu-se la concepția platonice prezentată în *Statul*. La fel, urmează Pippidi, pentru cinici și stoici înțeleptul este ființa umană cea mai apropiată de divinitate, singura ființă umană cu adevărat excepțională: „În lipsa unei doctrine oficiale a divinizării împăraților, mărturia unanimă a poezilor, istoricilor și a textelor epigrafice nu lasă îndoială asupra faptului că, în cele mai multe cazuri, ceea ce explică și îndreptățește adorarea capului statului e, pe de o parte, enormitatea puterilor lui, pe de alta, întrebuintarea pe care le-o dă spre binele supușilor de pretutindeni”⁶.

Așadar, este evidentă existența unei concepții destul de răspândite, deși nu neapărat generalizate, în societatea antică despre natura transcendentă a puterii

³ Adela Yarbro Collins, „Ancient Notions of Transferal and Apotheosis in Relation to the Empty Tomb Story in Mark”, in *Metamorphoses: Resurrection, Body and Transformative Practices in Early Christianity*, vol. 1, Walter de Gruyter, Berlin, 2009, p. 53.

⁴ D. M. Pippidi, *Studii de istorie a religiilor antice (Texte și interpretări)*, p. 197-211.

⁵ *Ibid.*, p. 211.

⁶ *Ibid.*, p. 230.

Ovidiu Matiu

politice și despre condiția de consacrat a conducătorului. Autoritatea cârmuitorului nu este asigurată în exclusivitate de investirea lui în funcția respectivă, ci mai este nevoie și de „confirmarea” unei instanțe superioare; în orice caz, nici ea nu este arhisuficientă, ci are nevoie de un alt element specific roman, și anume de o hotărâre a Senatului. Consacrarea conducătorului urmează astfel o traiectorie orizontală – investirea și girul senatului – și una verticală, respectiv ridicarea la cer de către o anumită divinitate care dorea să-l ferească de moarte. Acest proces poate fi considerat o prefigurare a situației apărute în secolul al patrulea în Noua Romă, unde politicul se arăta deschis spre o conlucrare armonioasă cu religiosul.

Divinizarea împăraților romani este și ea o dovadă a necesității ontologice a legăturii omului cu divinul; existența fizică a împăratului dovedește că aparține speciei umane, dar pentru a fi mai mult decât un simplu individ al unei specii, are nevoie de girul supraumanului. Obține acest gir și devine un cârmuitor-zeu care, la moarte, se va despărți de această lume pentru a se întoarce în spațiul suprasensibil specific divinităților.

Din perspectivă creștină, această tendință spre o legitimare deformată a politicului manifestată de societatea umană este rezultatul parțializării comuniunii și falsei sacralizări la care a fost supusă lumea după păcatul originar când omul a pierdut o parte însemnată din legătura sa ontologică și atât de valoroasă cu divinul. Inevitabil însă s-a păstrat acea sete de absolut sau necesitatea de a răspunde vocii divine care nu și-a încetat niciodată chemarea. Această chemare este receptată distorsionat de către natura umană căzută, iar răspunsul pe care îl poate da aceasta este pe măsură. În urma păcatului, omul nu mai este capabil să înțeleagă corect rațiunile lucrurilor, nu se mai recunoaște pe sine ca pe „coroana creației”, ca pe cel creat după chipul și capabil să devină după asemănarea lui Dumnezeu. Încearcă zadarnic să-și scurteze drumul spre asemănare, deși nu mai știe exact ce presupune aceasta, formulând tot felul de concepții religioase menite să suplinească lipsa unei reale comunicări cu divinitatea căreia i-a întors spatele în mod voit. În natura lui omul are înscris destinul de cârmuitor al creației și datoria lui de a o duce spre finalitatea hărăzită de către Creator, dar nu mai percepe acest mesaj decât parțial, iar reacția este și ea afectată de aceste două fenomene: cel al parțializării comuniunii și al falsei sacralizări.

Acesta este contextul în care apare o nouă religie ce își propune să restaureze chipul lui Dumnezeu în om și să refacă comuniunea originară dintre Dumnezeu și om, dintre om și întreaga creație. Spațiul existențial ales de Divinitate pentru întruparea Logosului este tocmai acest spațiu ocupat și de o realitate a lumii căzute: Imperiul Roman, cu credințele și sistemul lui politic.

Așa cum afirmă Hristu Andrutsoș „[...] Creștinismul n-a conceput nici un sistem politic și nici nu se pronunță în amănunțime în ceea ce privește ființa și

organizarea statului. Hristos și apostolii au legat Biserica de statul păgân existent, la care se referă de altminteri și unele locuri scripturistice, iar evoluția statelor au lăsat-o pe seama desfășurării istorice, care se schimbă după vremuri și după caracterul deosebit al națiunilor ce le formează. Biserica, nefiind din lumea aceasta, poate să conviețuiască în orice stat și chiar într-un stat păgân, fie în unire cu statul, fie separat de el, cum a viețuit în primele veacuri...⁷.

Acele „locuri scripturistice” la care se referă Andruțos sunt următoarele: Ioan 18, 39 („Dar este la voi obiceiul ca la Paști să vă eliberez pe unul. Voiți deci să vă eliberez pe regele iudeilor?”), Romani 13, 1-7 („Tot sufletul să se supună înaltelor stăpâniri, căci nu este stăpânire decât de la Dumnezeu; iar cele ce sunt, de Dumnezeu sunt rânduite. Pentru aceea, cel ce se împotrivesc stăpânirii se împotrivesc rânduielii lui Dumnezeu. Iar cei ce se împotrivesc își vor lua osândă. Căci dregătorii nu sunt frică pentru fapta bună, ci pentru cea rea. Voiești, deci, să nu-ți fie frică de stăpânire? Fă binele și vei avea laudă de la ea. Căci ea este slujitoare a lui Dumnezeu spre binele tău. Iar dacă faci rău, teme-te; căci nu în zadar poartă sabia; pentru că ea este slujitoare a lui Dumnezeu și răzbunătoare a mâniei Lui, asupra celui ce săvârșește răul. De aceea este nevoie să vă supuneți, nu numai pentru mânie, ci și pentru conștiință. Că pentru aceasta plătiți și dări. Căci (dregătorii) sunt slujitorii lui Dumnezeu, stăruiind în această slujire neîncetat. Dați deci tuturor cele ce sunteți datori: celui cu darea, dare; celui cu vama, vamă; celui cu teama, teamă; celui cu cinstea, cinste.”), I Petru 2, 13-14 („Supuneți-vă, pentru Domnul, oricărei orânduiri omenești, fie împăratului, ca înalt stăpânitor, fie dregătorilor, ca unora ce sunt trimiși de el, spre pedepsirea făcătorilor de rele și spre lauda făcătorilor de bine...”) și Matei 22, 21 („Dați deci cezarului cele ce sunt ale cezarului și lui Dumnezeu cele ce sunt ale lui Dumnezeu”).

În orice caz, așa cum afirmă și Andruțos, aceste cuvinte scripturistice fac referire la raporturile personale ale fiecăruia față de stat în general, credincioșii fiind sfătuiți să se supună statului păgân din acea vreme, și anume realității istorice curente, Biserica fiind o realitate ce transcende istoria.

Cu alte cuvinte, orice stăpânire politică trebuie respectată, legitimitatea ei fiindu-i conferită de faptul că există din voia lui Dumnezeu, nimic din ceea ce există pe pământ neputându-se sustrage atotputerniciei voinței divine. Domnul este Cel Care a fixat toate spațiile religioasă-existențiale și ne-a așezat în ele în funcție de stadiul în care ne aflăm pe drumul către împlinirea menirii noastre, în cadrul planului divin de mântuire a lumii.

Inițial, *imperator* era titlul pe care îl primea un conducător militar pentru realizări deosebite. Deși titlul oficial era *princeps senatus*, primii stăpânitori ai Romei

⁷ Hristu Andruțos, *Sistem de morală*, Tiparul Tipografiei Arhiepiscopale, Sibiu, 1947, p. 339.

– Gaius Iulius Caesar și Gaius Iulius Caesar Octavianus Augustus – au purtat și titlul de *imperator*. Cu timpul, această titulatură a fost acordată fiecărui *princeps*, urmând ca până la urmă să înlocuiască titlul oficial. Această epocă a principatului a fost înlocuită cu aceea a dominatului, Aurelian fiind cel care a inclus în titlul oficial pentru prima dată cuvântul *dominus* (*Imperator deus et dominus*)⁸. Ideea de putere imperială a primit însă cea mai desăvârșită expresie numai în Bizanț, unde împăratul era considerat o persoană sacră aflată sub ocrotirea lui Dumnezeu și fiind răspunzător numai în fața autorității divine. Pentru prima dată în mod oficial, împăratul bizantin a primit titlul de *basileus* în 629, în timpul lui Heraclius I, după ce titlul de *rex* (respectiv *basileus*) fusese interzis de statul roman timp de mai mult de o mie de ani⁹.

În orice caz, nu trebuie să uităm faptul că împăratul nu era considerat o autoritate exclusiv laică, ci, încă din timpul lui Constantin cel Mare, funcția cu care era investit avea profunde valențe religioase. De la urcarea pe tron, împăratul era consacrat, devenea o nouă persoană, rupând legăturile cu realitatea în care se învârtea anterior, murea omul vechi și se năștea cel nou. Primul împărat creștin a fost inițial adeptul unui monoteism solar¹⁰ și, după ce a intrat în Roma (după înfrângerea lui Maxențiu în 312), a fost declarat Augustus, continuând de-a lungul domniei sale să identifice Divinitatea Supremă, în care crezuse încă din tinerețe, cu Iisus Hristos al creștinilor. Desigur că *pontifex maximus* al păgânismului oficial roman și un politician abil a îmbinat datorită sa de conducător al statului cu cerințele morale personale creștinești, amânând momentul convertirii depline, respectiv pe cel al botezului, până pe patul de moarte în anul 337.

Astfel, așa cum afirma Brehier, toate acestea elemente demonstrează fără echivoc existența unei religii monarhice puternic conturate în Bizanț, cu propriile ei dogme și practici, tradiție imperială creștină ce va dăinui timp de un mileniu și va avea o influență mai mult sau mai puțin benefică asupra Bisericii Ortodoxe¹¹.

Dacă în Imperiul Roman cel care primea titlul de *imperator* devenea automat și *pontifex maximus*, în Bizanțul primelor secole urcarea pe tron a împăratului

---

⁸ Pat Southern, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, Taylor & Francis e-Library, London; New York, 2004, p. 122.

⁹ George P. Liacopoulos, *Church and Society : Orthodox Christian Perspectives, Past Experiences and Modern Challenges*, Somerset Hall Press, Boston, MA, 2007, p. 74-75.

¹⁰ Whitney Bauman, *Theology, Creation and Environmental Ethics: From Creatio Ex Nihilo to Terra Nullius*, Routledge, New York, 2009, p. 34.

¹¹ În Joseph J. Allen, Philip Saliba, *Orthodox Synthesis: The Unity of Theological Thought: An Anthology Published in Commemoration of the Fifteenth Anniversary of Metropolitan Philip as Primate of the Antiochian Orthodox Christian Archdiocese of North America*, St. Vladimir's Seminary Press, Crestwood, N.Y., 1981, p. 201.

avea un caracter laic, acesta fiind ales de senat și numai cu aprobarea armatei. Ceremonia de investire avea un caracter profund militar, iar în timpul ei, viitorul împărat era ridicat pe un scut și arătat trupelor, apoi ofițerul campiductor îi punea pe cap lanțul de la gâtul său, *torques*, în strigătele soldaților: *tu vincas!*, primind la rândul său, *donativul* de la noul împărat¹². Primul împărat bizantin încoronat de un patriarh ortodox a fost Leon I Makelles (457-474), care a primit coroana din mâna patriarhului Constantinopolului Anatolios și a inaugurat astfel o practică generalizată, în timp, în întreaga lume creștină. Ritualul în sine era foarte complex, iar principalele sale elemente, hlamida și corona erau primite din mâna patriarhului; coroana era adusă din altar, simbolizând originea divină a puterii politice¹³.

Astfel, în timp, creștinismul a transformat în totalitate receptarea încoronării unui nou *basileus*. Acesta nu mai primește autoritate de la trupele sale de elită, simbol al puterii politice, ci este ridicat pe scut de episcopul lui Hristos, patriarhul Constantinopolului, împreună cu alți demnitari laici. După serviciul divin de la Catedrala „Sfânta Sofia”, patriarhul miruia cu semnul crucii capul împăratului și proclama: „Sfânt!”, exclamație repetată de trei ori de către preoți și reprezentanții poporului. Coroana era așezată pe capul împăratului tot de către patriarh, poporul însoțind ceremonia cu strigătul: „Vrednic este!”, ceea ce însemna că împăratul nu mai era identic cu persoana care pășise în catedrală înainte de încoronare și sfințire, ci era o persoană consacrată, prin participarea sa la simbol. De tronul noului împărat se apropia un meșter cu mostre de marmură și îl invita să-și aleagă piatra pentru sicriu, amintindu-i că și cel care conduce imperiul, ocrotit de Dumnezeu, este muritor și pasibil de pedeapsa divină.

Întreaga ceremonie dezvăluie rolul extraordinar pe care îl juca factorul religios în desfășurarea evenimentelor politico-sociale. Acest rol, care în această perioadă revine Bisericii Ortodoxe, a aparținut odinioară cultului păgân roman în care împăratul avea rangul de preot suprem – *pontifex maximus*. Această tradiție s-a perpetuat și în Bizanțul ortodox, în care împăratul era cinstit ca defensor sau *eksikos* (protector, curator) al Bisericii, fiind numit *aghios* („sfânt”) și putând participa la serviciul divin, având chiar dreptul de a intra în altar.

Chiar dacă, la prima vedere, nu este vorba, în principiu, decât de o transformare, la un nivel lingvistic, a unei titulaturi păgâne într-una creștină, s-a produs totuși o schimbare fundamentală, una legată de modul de implicare a factorului politic în religios. Politicul nu mai poartă atributul de „maximus”, ci această condiție îi este recunoscută Celui ce este singurul Împărat al tuturor. Capitala Imperiului nu mai este în primul rând un centru politic, în care locuitorii sunt obligați să

¹² Gilbert Dagron, *Emperor and Priest: The Imperial Office in Byzantium*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2003, p. 65-66.

¹³ *Ibid.*, p. 54-55.

respecte și anumite prescripții religioase pentru a-și demonstra loialitatea față de împărat și stat, ci Noua Romă este un centru religios în care cetățenii sunt chemați la unitate religioasă, la participare la o națiune definită prin apartenența la dreapta credință, și în care puterea supremă este deținută de Hristos, Împăratul tuturor.

Pe plan politic, ideea dominantă era constituirea unei relații de armonie între împăratul romeilor și Biserica Ortodoxă. Această *symphonia* (concordie, armonie) era percepută ca o egalitate în drepturi și o conlucrare a celor două puteri: laică și ecleziastică.

În legătură cu această problemă, F.A. Kurganov face următoarele precizări: „Dacă episcopul arată supunere în fața deciziilor împăratului, o face nu ca episcop a căruia putere, în calitate de episcop, ar decurge din puterea imperială, ci ca supus, ca membru al statului, obligat să se supună puterii supreme puse deasupra lui de Dumnezeu; la fel și împăratul, când se supune deciziilor preoților, o face nu pentru că el are rang de preot și puterea lui imperială își are originea în puterea lor, ci pentru că ei sunt preoții lui Dumnezeu, slujitorii credinței revelate de Dumnezeu, prin urmare – ca membru al Bisericii, care, precum ceilalți oameni, își caută salvarea în împărăția spirituală a lui Dumnezeu”¹⁴.

Așadar, ecuația pe care o expune Kurganov este menită să înlăture orice speculație în legătură cu instaurarea vreunei dominații a unui element al binomului stat–biserică asupra celuilalt. Dacă împăratul (*imperium*) se supune Bisericii ca rob al lui Dumnezeu, iar preotul (*sacerdotium*) se supune împăratului ca unei autorități instituite de Dumnezeu, atunci, cele două arii de putere nici măcar nu se intersectează pentru a se incomoda, ci converg spre Originea puterii lor. Orice deviere de la această regulă însemna, practic, anularea simfoniei dintre cele două puteri. Interesant este că, mergând mai departe, nici măcar nu putem accepta, din punct de vedere logic, o astfel de deviere, deoarece o încălcare a normei ar însemna o ieșire din perimetrul voii lui Dumnezeu, realizându-se astfel o falsă sacralizare. Ambele elemente ale „simfoniei” datorează supunere lui Dumnezeu, sau unor entități instituite de Dumnezeu, fapt care le conferă legitimitate perfectă.

Instituirea simfoniei ca doctrină oficială în Imperiul Bizantin nu înseamnă însă și înfăptuirea acestui ideal și în practică. Unii împărați au încercat să-și subordoneze Biserica (Iustinian cel Mare, Vasile II), iar unii patriarhi s-au considerat pe ei înșiși îndreptățiți să domine statul (Nicolae Misticul, Mihail Kerularios), dar aceste cazuri ar merita discutate cu precădere dintr-o perspectivă istorică. Orice amestec al unei instanțe în aria de influență a celeilalte atrăgea consecințe firești pentru acea vreme: dacă un împărat se amesteca în problemele Bisericii, încercând

---

¹⁴ În S.B. Daskov, *Dicționar de împărați bizantini*, trad. Viorica Onofrei și Dorin Onofrei, Editura Enciclopedică, București, 1999, p. 25.

Imperium sine patriarcha non staret

să-și extindă autoritatea, acest lucru era sancționat și de autoritatea eclezială, dar și de cea politică, adversarii săi politici profitând de o asemenea situație și exploataând-o la maximum.

Percepția aceasta a simfoniei stat-Biserică era una foarte neobișnuită, să zicem pentru o epocă ulterioară din istoria unei Europe secularizate, ideea care se distinge fiind aceea că împăratul era considerat, înainte de toate, o persoană consacrată, demnă de cele mai mari cinstiri („prieten al Logosului” și „egal cu Apostolii”, *basileus isapostolos*) dar, pe de altă parte, nu era decât un supus al marelui Împărat ceresc. Și acest concept se află sub semnul ideii de multiplicitate în unitate, Biserica și statul (*sacerdotium* și *imperium*) fiind două aspecte ale aceleiași realități: societatea umană și, în ultimă instanță, omul ca persoană.

Așa cum arăta patriarhul Antonie IV „împărăția și Biserica se află în strânsă uniune și [...] este cu neputință să le despartă una de cealaltă. Doar pe acei împărați îi resping creștinii care s-au arătat eretici, care s-au înverșunat împotriva Bisericii și au introdus dogme corupătoare, străine de învățătura apostolilor și sfinților părinți”¹⁵.

După cuvintele aceluiași patriarh, Antonie IV, la sfârșitul secolului al XIV-lea, ritualul de încoronare a împăraților bizantini a rămas neschimbat, aceștia fiind încă unși cu sfântul mir și instituți ca împărați și autocratori ai romeilor, adică creștinilor. Acest proces de trecere de la autoritatea deplină a statului asupra tuturor resorturilor societății umane (statul roman păgân) la situația de independență deplină a Bisericii (în Imperiul Roman de Răsărit creștin) a fost un proces destul de complicat și care nu s-a realizat, practic, pe deplin niciodată. Dacă procesul politic de transformare a societății romane este deosebit de interesant, cu atât mai fascinant este procesul de prefacere a mentalității umane vis-a-vis de relațiile posibile stat-Biserică.

Dacă în societatea romană păgână cel ce se intitula *pontifex maximus* concentra în propria persoană toată ideologia romană despre religios, și autoritate politică, după începerea procesului de creștinare a Imperiului Roman de Răsărit în toate structurile sale, această percepție a început să se deprecieze treptat. Schimbarea nu putea surveni brusc pentru că, deși societatea romană era profund ancorată în religios, baza reală nu exista. Niciodată un păgân ce venera imaginea împăratului ca pe aceea a unui zeu coborât în mijlocul supușilor săi nu ar fi putut concepe un Dumnezeu ca acela al creștinilor fără o temeinică pregătire în prealabil. Nici creștinismul nu ar fi fost avantajat de o schimbare bruscă a societății romane, schimbare făcută prin simpla înlocuire a unei religii cu o alta. De aceea a fost nevoie de un proces de transformare la un alt nivel, adică la acela al spațiilor

¹⁵ *Ibid.*

Ovidiu Matiu

existențiale. Un spațiu definit prin parametrii unei societăți și ai unei religii păgâne era înlocuit cu un nou spațiu definit prin coordonate total diferite ca și conținut, dar destul de apropiate ca formă. Forma, legătura indestructibilă dintre religios și politic („politic” în sensul de viață umană trăită sub toate aspectele ei în cadrul comunității), se păstrează, dar la un alt nivel: relația religios-politic nu se mai definește prin identitate, ci ca unitate, termen ce implică noțiunea de comuniune. Cetățeanul nu mai este obligat să observe prescripțiile religioase ca reprezentând o datorie civică, ci este chemat la Hristos și la comuniunea cu semenii săi.

Unul dintre cele mai importante acte care se referă la raportul dintre stat și Biserică sunt acelea elaborate de către Sinodul de la Calcedon, din anul 451, care, așa cum afirmă Olivier Clément, pun „temeliile marelui edificiu bizantin, «simfonia» statului și a Bisericii, aceasta din urmă reprezentată de «Pentarchie», acordul celor cinci mari Patriarhii (Roma, Constantinopol, Alexandria, Antiohia, Ierusalim), considerate a fi «cele cinci simțuri» ale Bisericii. «Privilegiile onorifice» ale Constantinopolului s-au transformat în drept de apel (canoanele 9 și 17). Canonul 28 reia definiția formulată în 381: «Orașul cinstit de prezența împăratului și a senatului și bucurându-se de prerogative egale cu cele ale Romei imperiale, urmează a fi înălțat și în cele bisericești, având cel de-al doilea loc după aceasta».”¹⁶

Clément arată că poziția papei Leon, care spunea că „nu poate fi înlocuit criteriul apostolic cu cel politic”, era de fapt fundamentată pe ignorarea percepției pe care o aveau bizantinii asupra acestei situații și pentru care capitala nu era exclusiv un centru al puterii politice, „ci unul religios, o icoană a noului Ierusalim”, iar împăratul nu era doar un conducător politic, ci „recapitula în sine «preoția împărătească» a laicatului”¹⁷.

Așadar, în această structură „simfonică”, patriarhii de Constantinopol au avut un rol deosebit de important, dar, potrivit lui Clément, cei care aveau menirea de a restabili întotdeauna echilibrul sistemului bipolar erau monahii. Patriarhii au conservat libertatea spirituală deplină a Bisericii opunându-se cu succes pe termen lung tendințelor cezaro-papiste ale *imperium*-ului, iar monahii au menținut „libertatea eshatologică a Duhului”. Toate acestea dovedesc pe deplin că „În istoria politică a Răsăritului creștin, n-a existat mai întâi națiunea, ci Imperiul potențial universal. Imperiul exprima unitatea în diversitate a poporului creștin, era *res publica* creștină, *politeuma* celor botezați. Concentrat în jurul celor două Rome, cea veche și cea nouă, Imperiul «roman» a dispărut în Occident la sfârșitul secolului al V-lea, dar el a rămas solid în Răsărit, cu puternice momente de revenire, de-a

---

¹⁶ Olivier Clément, *Adevăr și libertate – Ortodoxia în contemporaneitate. Convorbiri cu Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I*, trad. Mihai Matei, Colecția Dogmatica, Seria: teme și tratate, Editura Deisis, Sibiu, 1997, p. 25.

¹⁷ *Ibid.*

lungul a încă unui mileniu. Imperiul, zid de apărare al Bisericii, cuptor baptismal și civilizator al popoarelor”¹⁸.

Abstract: This article is a brief presentation of the process through which the title of “pontifex maximus” was replaced with “basileus isapostolos” in the case of Roman emperors, in an attempt to prove that this mutation is not only a formal replacement of an obsolete title with a newer one, but a fundamental religious and political shift. After analysing the consecration ceremonies in both the pagan Roman state and in the Byzantium of the first centuries, we notice that the change exerted a strong influence on the involvement of the political into the religious, at the level of a potential harmony between imperium and sacerdotium, towards what the literature terms as the Byzantine “symphony”.

---

¹⁸ *Ibid.*, p. 118.